

Sygn. akt III CSK 173/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 17 kwietnia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący)

SSN Dariusz Dończyk

SSN Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa małoletniej O. Z. działającej
przez przedstawiciela ustawowego A. M.
przeciwko P.
o zapłatę zadośćuczynienia i odszkodowania,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 17 kwietnia 2015 r.,
skargi kasacyjnej strony powodowej
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] w dniu 14 stycznia 2014 r.,

1) oddała skargę kasacyjną,

2) nie obciąża powódki kosztami postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Małoletnia O. Z. działając przez przedstawicielkę ustawową, swoją babcię A. M., wniosła o zasądzenie od pozwanego, P, kwoty 430.000 zł tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz kwoty 258.000 zł tytułem odszkodowania za znaczne pogorszenie sytuacji życiowej wskutek śmierci matki, M. Z., w wypadku samochodowym w dniu 13 listopada 2008 r., którego sprawca był ubezpieczony od odpowiedzialności cywilnej w pozwanym zakładzie ubezpieczeń.

Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 9 lipca 2013 r. zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę 30 000 zł tytułem zadośćuczynienia i kwotę 60.000 zł tytułem odszkodowania z ustawowymi odsetkami od dnia 13 listopada 2009 r. W pozostałym zakresie powództwo oddalił. Wyrok Sądu Okręgowego zaskarżyły obie strony; strona pozwana w całości, a powódka w zakresie dotyczącym części oddalonego powództwa.

Wyrokiem z dnia 28 stycznia 2014 r. Sąd Apelacyjny oddalił zarówno apelację pozwanej, jak i apelację powódki.

Podstawę wyroku Sądu Apelacyjnego stanowiły ustalenia, które leżały również u podstaw wyroku Sądu Okręgowego.

Powódka urodziła się 17 grudnia 2007 r. Mieszkała z matką i babcią. Ojciec rozstał się z matką. Został pozbawiony władzy rodzicielskiej nad córką. Matka pracowała jako pielęgniarka – instrumentariuszka w szpitalu na oddziale kardiologii. Zarabiała 2.500 zł netto. Wypadek w dniu 13 listopada 2008 r., w którym zginęła, udając się z bratem samochodem do pracy, spowodował brat, prowadząc samochód pod wpływem alkoholu (0,9 promila). On również poniósł śmierć na miejscu. Opiekę nad powódką objęła babcia A. M. Ojciec nie interesuje się córką. Powódka otrzymuje rentę, a ponadto zasiłek z ośrodka pomocy rodzinie. Obecnie występują u niej zaburzenia emocjonalne: mutyzm wybiórczy. W toku postępowania likwidacyjnego pozwany uznał swoją odpowiedzialność wobec powódki z tytułu zadośćuczynienia w wysokości 100.000 zł, a z tytułu odszkodowania - w wysokości 60.000 zł. Wyplacił jednak z pierwszego tytułu tylko 70.000 zł, a z drugiego 42 000 zł, ponieważ przyjął 30% przyczynienie się matki powódki do skutków wypadku.

Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko Sądu Okręgowego o braku podstaw w okolicznościach sprawy do przyjęcia podnoszonego przez stronę pozwaną przyczynienia się matki powódki do skutków wypadku i tym samym do zmniejszenia, zgodnie z art. 362 k.c., należnego powódce zadośćuczynienia i odszkodowania o 30%. Jednocześnie określił - tak samo jak Sąd Okręgowy - wysokość należnego powódce na podstawie art. 446 § 4 k.c. zadośćuczynienia na 100.000 zł, a przysługującego jej na podstawie art. 446 § 3 k.c. odszkodowania na 102.000 zł. Zasądzona na rzecz powódki suma 30.000 zł stanowiła uzupełnienie wypłaconej jej wcześniej przez stronę pozwaną kwoty 70.000 zł tytułem zadośćuczynienia, a suma 60.000 zł - wypłaconej jej wcześniej kwoty 42.000 zł. tytułem odszkodowania.

Uznając, że powódce należy się na podstawie art. 446 § 3 k.c. odszkodowanie w wysokości 102 000 zł, Sąd Apelacyjny podkreślił, że zgodnie z tym przepisem naprawieniu podlega szkoda majątkowa obejmująca wszystkie uszczerbki niedające się uwzględnić przy zasądzaniu renty, o której mowa w art. 446 § 2 k.c., dlatego rozmiar tej szkody nie może być ustalany – jak to uczynił Sąd Okręgowy - w sposób stosowany przy obliczaniu renty. Specyfiką szkody, której naprawienie przewiduje art. 446 § 3 k.c., jest niemożność dokładnego jej obliczenia i w rezultacie ocenny w dużym stopniu charakter. Artykuł 446 § 3 k.c. ma na względzie nie tylko znaczne - w aspekcie majątkowym - pogorszenie obecnej sytuacji życiowej poszkodowanego wskutek śmierci osoby najbliższej, ale i przyszłe trudne do obliczenia w chwili orzekania przez sąd pogorszenie jego sytuacji życiowej w różnorodnych postaciach. Wysokość dochodów matki powódki przekładałaby się więc niewątpliwie także, w sposób niedający się w pełni wyliczyć, na poziom życia powódki aż do czasu jej przewidywanego usamodzielnienia się. Również opieka, wsparcie i pomoc ze strony matki w różnych formach, jaką miałyby ona w tym czasie, mają realny wymiar majątkowy. Z drugiej jednak strony, nie można przeceniać skali możliwego wpływu na materialny poziom życia powódki opieki, wsparcia i pomocy ze strony matki, pielęgniarki, samotnie wychowującej dziecko, bez pomocy ojca. W rezultacie w ocenie Sądu Apelacyjnego uznanie przez Sąd Okręgowy w okolicznościach sprawy, że powódce należy się za znaczne pogorszenie jej sytuacji życiowej wskutek śmierci matki kwota 102.000 zł - choć mogło nasuwać zastrzeżenia z powodu samego sposobu obliczenia tej kwoty

(odwoływania się do kryteriów decydujących o wysokości renty należnej na podstawie art. 446 § 2 k.c.) - ostatecznie mieściło się w granicach należnego na podstawie art. 446 § 3 k.c. stosownego odszkodowania za znaczne pogorszenie sytuacji życiowej w następstwie śmierci osoby najbliższej.

Sąd Okręgowy trafnie w ocenie Sądu Apelacyjnego ustalając rozmiar krzywdy doznanej przez powódkę i należnego jej na podstawie art. 446 § 4 k.c. zadośćuczynienia uwzględnił istotny wpływ utraty matki na jej rozwój psychiczny i społeczny, a także cierpienia, jakich będzie ona doświadczać w różnych sytuacjach z powodu braku matki w konfrontacji z rówieśnikami - zwłaszcza w wieku szkolnym, poczucie i przeżywanie swej inności związanej z brakiem matki oraz pozbawienie jej miłości i innych uczuć ze strony matki. Sąd Apelacyjny wyrażając tę ocenę zaznaczył zarazem jednak, że powódka, mająca niespełna rok w chwili wypadku, nie była w stanie odczuć śmierci matki tak, jak ją odczuwają starsze dzieci, świadome więzi rodzinnych. Choć więc odczuwa i nadal będzie odczuwać w różnych sytuacjach brak matki, to jednak wspomniana okoliczność nie może pozostać bez wpływu na wysokość zadośćuczynienia. Ostatecznie Sąd Apelacyjny zaakceptował zadośćuczynienie w określonej przez Sąd Okręgowy wysokości 100.000 zł. Uznał, że kompensuje ono krzywdy powódki i tym samym jest odpowiednie w rozumieniu art. 446 § 4 k.c.

Skarżąc wyrok Sądu Apelacyjnego powódka przytoczyła jako podstawy kasacyjne naruszenie przepisów art. 446 § 3 i 4 k.c. przez ich błędną wykładnię, której skutkiem było utrzymanie w mocy wyroku Sądu Okręgowego, zasądzającego na rzecz powódki odszkodowanie i zadośćuczynienie w wysokości niższej od należnej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia najbliższym członkom rodziny zmarłego mogą zgodnie z art. 446 § 2-4 k.c. przysługiwać wobec zobowiązanego do naprawienia szkody, bez względu na to, na jakiej zasadzie on odpowiada (winy, ryzyka lub słuszności), łącznie trzy roszczenia: roszczenie o rentę, (§ 2); roszczenie o odszkodowanie za

znaczne pogorszenie sytuacji życiowej (§ 3); roszczenie o zapłatę odpowiedniej sumy tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (§ 4).

Do ustanowienia art. 446 § 3 k.c., niemającego swego odpowiednika w Kodeksie zobowiązań, doszło pod wpływem przyjmowanej w orzecznictwie w okresie poprzedzającym uchwalenie Kodeksu cywilnego wykładni art. 166 k.z. Ideologiczne zastrzeżenia wysuwane w okresie powojennym wobec przewidzianej w art. 166 k.z. możliwości zasądzenia na rzecz najbliższych członków rodziny osoby zmarłej wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia stosownej sumy pieniężnej jako zadośćuczynienia za doznaną krzywdę moralną doprowadziły do ukształtowania się ostatecznie w orzecznictwie poglądu, że żądanie zapłaty na podstawie tego przepisu nie mogło być uwzględnione w celu kompensaty krzywdy polegającej wyłącznie na cierpieniu z powodu utraty osoby najbliższej, mogło zaś być uwzględnione, jeżeli utrata osoby najbliższej łączyła się z pogorszeniem sytuacji życiowej uprawnionego. Chodziło o pogorszenie sytuacji życiowej uprawnionego wyrażające się szkodą materialną trudną do udowodnienia i przez to nieznaną pokrycia w rencie należnej na podstawie art. 162 k.z. lub o pogorszenie sytuacji życiowej uprawnionego przejawiające się koniecznością podejmowania wzmożonych wysiłków, jakich wcześniej nie musiał on podejmować. Jako przykłady takiego pogorszenia sytuacji życiowej uprawnionego w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 1957 r., I CO 37/56, dającej wyraz wskazanej wykładni, podano: położenie małoletnich dzieci wskutek niemożności uwzględnienia przy wymiarze renty świadczeń zmarłego rodzica spełnianych ponad obowiązek alimentacyjny; niemożność skorzystania z niedających się przewidzieć możliwości majątkowych zmarłego, gdyby żył; konsekwencje utraty „osoby, która swym współdziałaniem w wychowaniu i pieczy nad dziećmi oraz swą doświadczoną radą stanowiła dla pozostałych członków rodziny cenną podporę”; zwiększony ciężar owdowiałego małżonka związany z pieczą nad dziećmi i prowadzeniem gospodarstwa domowego; konieczność wyzbycia się ze stratą różnych przedmiotów w celu zaspokojenia bieżących potrzeb; obniżenie się zarobków z powodu mniejszej wydajności pracy wskutek niekorzystnych następstw śmierci osoby najbliższej.

Artykuł 446 § 3 k.c. różni się jednak od normy wywodzonej z art. 166 k.z. w świetle przedstawionej wykładni użyciem terminu „stosowne odszkodowanie” w miejsce „zadośćuczynienia” i wyraźnym uzależnieniem zasądzenia stosownego odszkodowania od „znacznego” pogorszenia sytuacji życiowej.

Zarysowały się początkowo dwa stanowiska co do zakresu uszczerbków podlegających naprawieniu na podstawie art. 446 § 3 k.c. Zwolennicy jednego przyjmowali, że stosowne odszkodowanie należne na podstawie art. 446 § k.c. obejmuje jedynie szkody majątkowe w postaci znacznego pogorszenia sytuacji życiowej, nieznajdujące pokrycia w rencie przysługującej na podstawie art. 446 § 2 k.c. Stanowisko to znalazło wyraz w uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego - zasady prawnej - z dnia 26.10.1970 r., III PZP 22/70., a wcześniej m.in. w wyrokach Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 1967 r., I CR 81/67, i 4 września 1967 r., I PR 23/67. W uzasadnieniu wymienionej uchwały Sąd Najwyższy wyraził pogląd - po wielokroć później powtarzany - o swoistym charakterze omawianego odszkodowania, przejawiającym się w tym, że „dotyczy ono szeroko pojętej szkody majątkowej, a więc wynagrodzenia różnych szkód o charakterze materialnym, częstokroć nieuchwytnych bądź trudnych do obliczenia, jakie wywołuje zazwyczaj śmierć najbliższego członka rodziny, a których nie można wynagrodzić na podstawie art. art. 446 § 1 i 2 k.c.”.

Zwolennicy drugiego stanowiska uważali, że stosowne odszkodowanie, o którym mowa w art. 446 § 3 k.c., ma charakter mieszany. Obejmuje swoim zakresem zarówno nieznajdujące pokrycia w rencie przysługującej na podstawie art. 446 § 2 k.c. uszczerbki majątkowe, jak i uszczerbki niemajątkowe związane ze znacznym pogorszeniem sytuacji życiowej, gdyż ze względu na ścisłe powiązanie i wzajemne oddziaływanie skutków śmierci członka najbliższej rodziny w sferze przeżyć emocjonalnych i w sferze szeroko ujmowanej sytuacji materialnej nie można jednych z tych skutków rozpatrywać w oderwaniu od drugich. Także to stanowisko znajdowało wyraz w orzeczeniach Sądu Najwyższego (por. wyroki z dnia 8 lipca 1974 r., I CR 361/74, i 30 listopada 1977 r., IV CR 458/77).

Po upadku PRL stało się ono zaś w orzecznictwie stanowiskiem dominującym (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 8 lipca 1974 r., I CR 361/74, 30 listopada 1977 r., IV CR 458/77, 15 października 2002 r., II CKN 985/00, 18 lutego 2004 r., V CK 269/03, 30 czerwca 2004 r., IV CK 445/03, 22 lipca 2004 r., II CK 479/03, 9 marca 2007 r., V CSK 459/06, 24 października 2007 r., IV CSK 192/07, 16 kwietnia 2008 r., V CSK 544/07, 24 września 2010 r., IV CSK 79/10, 10 listopada 2010 r., II CSK 213/10, 26 listopada 2010 r., IV CSK 170/10).

Warto zauważyć, że łączne uwzględnianie niemajątkowych i majątkowych skutków śmierci osoby najbliższej można było dostrzec już w okresie międzywojennym przy stosowaniu art. 166 k. z. (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 1837 r., II C 2097/36, i 24 listopada 1937 r., I C 2096/37).

W świetle drugiego z przedstawionych stanowisk, dotyczących wykładni art. 446 § 3 k.c., przepis ten pozwalał w istocie osiągnąć cele zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej.

Przywrócenie obowiązującemu prawu unormowanego w art. 166 k.z. zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę wskutek śmierci osoby najbliższej przez ustanowienie art. 446 § 4 k.c., z zachowaniem przewidzianego w art. 446 § 3 k.c., nieznanego Kodeksowi zobowiązań, stosownego odszkodowania za znaczne pogorszenie sytuacji życiowej, będącego wcześniej substytutem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę wskutek śmierci osoby najbliższej, zrodziło istotne problemy praktyczne co do zakresu zastosowania przepisów art. 446 §2-4 k.c.

Należy się zgodzić z wypowiedzianym w piśmiennictwie oraz orzecznictwie poglądem, że po ustanowieniu art. 446 § 4 k.c. nie ma potrzeby ani podstaw do podtrzymywania dominującej wcześniej wykładni art. 446 § 3 k.c. i uznawania, że stosownym odszkodowaniem należnym na podstawie tego przepisu są objęte także uszczerbki niemajątkowe (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 21 października 2009 r., I PK 97/09, 3 czerwca 2011 r., III CSK 279/10, 10 listopada 2010 r., II CSK 213/10, 23 listopada 2010 r., II CSK 357/10, 10 maja 2012 r., IV CSK 416/11, 11 lipca 2012 r., II CSK 677/11, 7 marca 2014 r., IV CSK 374/13, 27 czerwca 2014 r., V CSK 445/13). W obecnym stanie prawnym

odszkodowanie to powinno obejmować jedynie naprawienie szkody majątkowej. O ile jednak nie budzi wątpliwości sam pogląd o ograniczeniu stosownego odszkodowania za znaczne pogorszenie sytuacji życiowej do naprawienia jedynie szkody majątkowej, o tyle rodzą się istotne z punktu widzenia praktyki orzeczniczej problemy kwalifikacji poszczególnych uszczerbków spowodowanych śmiercią osoby najbliższej jako majątkowych lub niemajątkowych na potrzeby stosowania przepisów art. 446 § 3 i art. 446 § 4 k.c. Wątpliwości w tym zakresie powinny być rozstrzygane na rzecz niemajątkowego kwalifikowania uszczerbku i jego kompensowania zadośćuczynieniem pieniężnym zasądzanym na podstawie art. 446 § 4 k.c., ponieważ stosowne odszkodowanie, które przewiduje art. 446 § 3 k.c., nie ma już tak uznaniowego jak dawniej charakteru. W związku z tym należy podzielić wyrażone w literaturze zapatrywanie o raczej niewielkim po ustanowieniu art. 446 § 4 k.c. praktycznym znaczeniu art. 446 § 3 k.c., a nawet postawić pytanie o zasadność utrzymania tego przepisu.

Mimo braku podstaw w obecnym stanie prawnym do obejmowania stosownym odszkodowaniem na podstawie art. 446 § 3 k.c. uszczerbków niemajątkowych, nadal w wielu orzeczeniach sądów powszechnych, siłą tradycji, uwzględnia się w ramach tego odszkodowania takie uszczerbki. Wyrazem tego są używane w wydawanych orzeczeniach sformułowania wskazujące na wyrównanie zasądzonym odszkodowaniem trudno uchwytnych i niedających się ściśle obliczyć szkód majątkowych spowodowanych śmiercią osoby najbliższej, łączących się oraz przeplatających z następstwami w postaci m.in. wstrząsu psychicznego, utraty stabilizacji i poczucia bezpieczeństwa, obniżenia aktywności życiowej, pogorszenia stanu zdrowia, poczucia pustki, uczucia osamotnienia (zob. orzeczenia, które powołują J. Sadowski, M. Wild, *Zadośćuczynienie za śmierć osoby najbliższej w orzecznictwie sądów powszechnych*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2012, nr 12, s. 77 i 78 oraz 91 i 92; zob. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 2013 r., I CSK 614/12). Wymienione następstwa śmierci osoby najbliższej są niewątpliwie uszczerbkami o charakterze niemajątkowym i jako takie powinny być w obecnym stanie prawnym wyrównywane już nie na podstawie art. 446 § 3 k.c., lecz na podstawie art. 446 § 4 k.c.

Również w rozpoznawanej sprawie Sąd Apelacyjny, akceptując sumę stosownego odszkodowania określoną przez Sąd Okręgowy, posłużył się ocenami zaczerpniętymi z nieaktualnej już wykładni tego przepisu i uwzględnił, mimo braku obecnie ku temu podstaw, uszczerbki o charakterze niemajątkowym. Odwołał się m.in. do pozbawienia powódki wskutek śmierci matki opieki, wsparcia i pomocy w różnorodnych formach. Tym samym zawarte w skardze kasacyjnej zarzuty o nieuwzględnieniu w zaskarżonym wyroku przy ustalaniu odszkodowania należnego na podstawie art. 446 § 3 k.c. „pozaekonomicznych aspektów” roszczenia o to odszkodowanie nie tylko rozmiągają się z treścią tego wyroku, ale i są całkowicie chybione merytorycznie w świetle zmienionego znaczenia art. 446 § 3 k.c. po dodaniu art. 446 § 4 k.c.

Wskazane wyżej naruszenie przez Sąd Apelacyjny art. 446 § 3 k.c. nie mogło oczywiście spowodować zakwestionowania w toku niniejszego postępowania kwoty przyznanego powódce na podstawie tego przepisu odszkodowania ze względu na zakaz orzekania na niekorzyść strony skarżącej (art. 384 w związku z art. 398²¹ k.p.c.).

Do kategorii krzywdy kompensowanej zadośćuczynieniem pieniężnym na podstawie art. 446 § 4 k.c. zalicza się w piśmiennictwie i judykaturze w szczególności takie uszczerbki niemajątkowe wywołane śmiercią osoby najbliższej, jak: wstrząs psychiczny, cierpienia psychiczne, spadek sił życiowych, przyspieszenie rozwoju choroby, uczucie smutku, tęsknoty, żalu, poczucie osamotnienia, utrata wsparcia, rady, towarzystwa, niemożność odnalezienia się w nowej sytuacji, zaburzenia w prawidłowym funkcjonowaniu rodziny, pozbawienie osobistych starań rodziców o utrzymanie i wychowanie dziecka, poczucie sieroctwa, niższej wartości wobec rówieśników, zachwianie poczucia bezpieczeństwa, pogorszenie ogólnej sytuacji życiowej dziecka (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 3 czerwca 2011 r., III CSK 279/10, 10 maja 2012 r., IV CSK 416/11, 20 grudnia 2012 r., IV CSK 192/12, 7 marca 2014 r., IV CSK 374/13, 27 czerwca 2014 r., V CSK 445/13). Odpowiada temu stanowisku i zasługuje na akceptację uwzględnienie przy ustalaniu zadośćuczynienia pieniężnego należnego powódce wpływu na jej rozwój psychiczny utraty matki, przeżywania swej inności

i doświadczania cierpień z tego powodu w konfrontacji z innymi dziećmi, pozbawienie miłości i innych uczuć ze strony matki.

Nie można się natomiast zgodzić z zapatrywaniem Sądu Apelacyjnego o mniejszym rozmiarze krzywdy doznawanej przez tak małe dzieci jak powódka w chwili śmierci matki. Oczywiście dziecko w wieku jedenastu miesięcy nie przeżywa ze względu na stopień swego rozwoju śmierci matki tak jak dziecko starsze, niemniej jego krzywda z tego powodu nie może być nie tylko negowana, ale i umniejszana (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 24 marca 2011 r., I CSK 389/10, 10 maja 2012 r., IV CSK 416/11 i 20 grudnia 2012 r., IV CSK 192/12). O rozmiarze krzywdy małego dziecka doznanej wskutek śmierci matki decyduje przede wszystkim, mówiąc najogólniej, pozbawienie, niedającego się przecenić, udziału matki w życiu dziecka, jego rozwoju, dorastaniu, dojrzewaniu.

Mimo iż zadośćuczynienie za krzywdę spowodowaną śmiercią osoby najbliższej, tak jak i za inne doznane krzywdy, pełni w prawie polskim funkcję kompensacyjną (por. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia: 30 stycznia 2004 r. I CK 131/03, 10 maja 2012 r., IV CSK 416/11, 20 grudnia 2012 r., IV CSK 192/12, 11 października 2013 r., I CSK 697/12, 7 marca 2014 r., IV CSK 374/13, 27 czerwca 2014 r., V CSK 445/13), jego wysokość, ze względu na istotę krzywdy, jej oceny w swym założeniu wymiar, pozostawiona jest uznaniu sądu; oczywiście nie dowolnemu, lecz odpowiadającemu funkcji zadośćuczynienia i standardowi sprawiedliwości nakazującemu, aby podobne przypadki rozstrzygać w miarę możliwości podobnie (por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 lutego 2005 r., SK 49/03 oraz art. 10:301 Zasad Europejskiego Prawa Czynów Niedozwolonych, w którym przewidziano m.in., że przy ustalaniu wysokości zadośćuczynienia osobom bliskim zmarłego „podobne sumy powinny być zasądzone za obiektywnie podobne szkody”).

Praktyka sądów w zakresie wysokości zasądzonych na podstawie art. 446 § 4 k.c. odpowiednich kwot tytułem zadośćuczynienia za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej jest jeszcze na etapie kształtowania się, dodatkowo utrudnionego, jak wynika z wcześniejszych uwag, utrzymaniem w mocy

art. 446 § 3 k.c. po uchwaleniu art. 446 § 4 i wynikającymi stąd problemami w rozgraniczeniu zakresów zastosowania obu tych przepisów.

Można zaobserwować tendencję do odwoływania się przez sądy przy ustalaniu wysokości zadośćuczynienia pieniężnego zasądanego na podstawie art. 446 § 4 k.c. do kryteriów wypracowanych przy stosowaniu art. 445 § 1 k.c. i do podkreślania potrzeby daleko posuniętej indywidualizacji ocen na tle stanu faktycznego sprawy, (zob. w szczególności wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 3 czerwca 2011 r., III CSK 279/10, 21 czerwca 2013 r., I CSK 614/12, 27 czerwca 2014 r., V CSK 445/13), trafnie jednak poddano w piśmiennictwie tę tendencję krytyce. Kryteria wypracowane przy stosowaniu art. 445 § 1 k.c. są dostosowane do kompensowania, mogących się bardzo różnić w poszczególnych przypadkach, następstw uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia poszkodowanego, a w sprawach o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę spowodowaną śmiercią osoby najbliższej rodzaj i rozległość uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia poszkodowanego są mało przydane do określenia rozmiaru krzywdy osoby najbliższej i należnego tej osobie zadośćuczynienia. Doniosłości nabierają tu inne okoliczności, takie przede wszystkim jak stopień bliskości osoby uprawnionej względem zmarłego, wiek uprawnionego, intensywność więzi między nim a zmarłym, skala bólu i cierpień przeżywanych przez uprawnionego, stopień negatywnego wpływu śmierci osoby najbliższej na życie uprawnionego. W rezultacie w sprawach o zadośćuczynienie pieniężne na podstawie art. 446 § 4 k.c. indywidualizacja ocen w zakresie dotyczącym rozmiaru krzywdy i wysokości zadośćuczynienia musi doznawać ograniczeń. W przypadkach, w których stopień bliskości osoby uprawnionej względem zmarłego jest taki sam, wiek uprawnionego podobny, podobna intensywność więzi między uprawnionym a zmarłym, podobna skala przeżywanego bólu i cierpień przez uprawnionego, podobny stopień negatywnego wpływu śmierci osoby najbliższej na życie uprawnionego, powinny być zasądzone podobne kwoty tytułem zadośćuczynienia za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej. Uogólniając, sądy powinny w miarę możliwości dokonywać jednolitej oceny podobnych przypadków, według takich, w szczególności, kryteriów, jak wskazane wyżej okoliczności.

Ogólny poziom życia społeczeństwa ma tu o tyle znaczenie, o ile wpływa na wynikające z zasądzonej sumy możliwości nabywcze uprawnionego. W zamożniejszym społeczeństwie osiągnięcie celu zadośćuczynienia – skompensowanie krzywdy przez użycie zasądzonej sumy na zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych – uzasadnia zasądzanie wyższych sum niż w społeczeństwie uboższym. Z drugiej strony, nieuwzględnienie przy ustalaniu wysokości zadośćuczynienia przeciętnej stopy życiowej społeczeństwa mogłoby prowadzić do - również niezgodnego z funkcją zadośćuczynienia - wzbogacenia uprawnionego.

Na wysokość zadośćuczynienia za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej może mieć wpływ także przypisywana w danym systemie prawnym tej instytucji rola do spełnienia wśród środków ochrony prawnej. W wielu europejskich państwach kwoty zasądzone z tytułu zadośćuczynienia za krzywdę doznaną wskutek śmierci osoby najbliższej są stosunkowo niewysokie, a przy tym niższe od sum zadośćuczynienia zasądzanych z tytułu zadośćuczynienia za krzywdę doznaną wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia. Wyjątkiem są państwa romańskiego obszaru prawnego. W Polsce sytuacja przedstawia się podobnie jak w tych ostatnich państwach.

Niewątpliwie wysoki stopień bliskości między zmarłym a uprawnionym oraz niski wiek uprawnionego są czynnikami zwiększającymi rozmiar krzywdy, co ma istotne znaczenie w niniejszej sprawie, w której chodzi o śmierć matki jedenastomiesięcznego dziecka. W kilku sprawach rozpoznawanych przez Sąd Najwyższy ostatecznie zasądzone sumy zadośćuczynienia w razie śmierci jednego z rodziców małoletniego dziecka oscylowały wokół kwot 100.000 – 200.000 zł. W sprawie, w której wyrok zapadł 20 grudnia 2012 r., IV CSK 192/12, kwota zadośćuczynienia na rzecz małoletniego powoda (wiek niepodany), który stracił matkę, wyniosła 105.000 zł (zgodnie z żądaniem pozwu). W sprawie, w której wyrok został wydany 10 maja 2012 r., IV CSK 416/11, ostatecznie zasądzone zadośćuczynienie na rzecz małoletnich powódek, jedna w chwili śmierci ojca w wieku 4 lat, druga - 16 miesięcy, wyniosło po 230.000 zł. W sprawie, w której Sąd Najwyższy orzekał 21 czerwca 2013 r., I CSK 614/12, ostatecznie zasądzone zadośćuczynienie na rzecz córki półtorarocznej w chwili śmierci matki opiewało na kwotę 168.000 zł. W przypadku zaś śmierci jednego z rodziców dziecka dorosłego

zadośćuczynienie w jednej ze spraw wyniosło 100.000 zł (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2014 r., IV CSK 374/13), a w innej - 130.000 zł (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2014 r., V CSK 445/13).

Uwzględniając przytoczone kwoty z dotychczasowej praktyki, ze spraw, w których orzekał Sąd Najwyższy, a także konieczność ujednoczenia w miarę możliwości rozstrzygnięć w podobnych przypadkach ze względu na stopień bliskości zmarłego i uprawnionego, wiek uprawnionego i inne, omówione wyżej, istotne kryteria, które powinny być brane pod uwagę przy ustalaniu wysokości zadośćuczynienia z powodu krzywdy doznanej wskutek śmierci osoby najbliższej, można w przypadkach śmierci matki małego dziecka uznać kwotę 200.000 zł za odpowiednie co do zasady z tego tytułu zadośćuczynienie.

Choć w rozpoznawanej sprawie należne powódce zadośćuczynienie zostało ustalone na niższą sumę, zaskarżony wyrok ostatecznie odpowiada prawu, ponieważ w okolicznościach sprawy, dokonując oceny odpowiedniości ustalonego zadośćuczynienia należało uwzględnić również kwotę stosownego odszkodowania w wysokości 102.000 zł, mieszczącą w sobie w istocie elementy zadośćuczynienia, ze względu na objęcie nią uszczerbków niemajątkowych, mimo braku ku temu podstaw w świetle prawidłowej wykładni art. 446 § 3 k.c., przyjmowanej po ustanowieniu art. 446 § 4 k.c. Wyrównanie uszczerbków niemajątkowych, obojętnie na jakiej podstawie, powoduje ich zmniejszenie i tym samym wyłącza pokrycie ich za pomocą zadośćuczynienia.

Z przedstawionych przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.c. oddalił skargę kasacyjną, a o kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygnął zgodnie z art. 102 k.p.c.